

там все розказував, і його слова розлетілися на крилаті вислови:

Жать, жать — і вони посипляться. Бо за ким правда, той і має перемоги.

Ці слова Павла стали не лише символом, а й прямим заклик до дії. **«Найкраща помста — це мобілізація»** — писав Паша у Х (колишній Twitter). Після загибелі активіста його знайомий Андрій Грищук уклав **збірку** твітів обсягом понад 47 сторінок. Їх цитують, роздруковують, роблять із ними татуювання, перетворюють на стікери. Так формується мова нової пам'яті — живої, актуальної, тієї, що веде далі та мотивує продовжувати боротися з екзистенційною загрозою Україні.

Схожа мотивація звучить і в словах Олександри Луцак, дівчини загиблого 18 липня 2024 року 23-річного бійця 117 ОМБр Костянтина Юзвюка: *«Важко згадувати деталі цього періоду. Одразу було розуміння, що точно має бути проєкт пам'яті. Хоча Костя цього ніколи не заповідав ніде. Ми з ним навіть про це не говорили. Загалом все, що відбувалось протягом цих декількох днів: поховання, прощання, — сублимувало цю енергію і розуміння, що проєкт пам'яті має бути»*.

Проєкт **пам'яті** Костянтина Юзвюка — це ціла структура, продумана до деталей. Її створили та розвивають близькі Кості — дівчина Саша та подруга Олеся — на основі його цінностей, слів, життєвих принципів. Команда складається з понад 20 людей, кожна з яких бере відповідальність за напрям: подорожі, спорт, військова справа, веганство, фото, волонтерство. Спільнота Кості збиралась разом, аби не обмежуватись жалобою, а й генерувати нову енергію, нові знайомства, нові сенси.

«Відгукнулося багато людей, більше 50. Ми не здивувалися: Костя був такою людиною, що об'єднувати людей навколо ідей, які він творив, не складно», — каже Саша. Ті, хто беруть участь у проєкті, могли не знати одне одного до загибелі Кості, але пам'ять про нього об'єднала їх навколо бажання продовжувати його справи, жити його цінностями, втілювати спільні ідеї та прагнення.

Так народилась і громадська організація **«Вшануй»**, яку започаткували друзі та однодумці Ірини «Чеки» Цибух. 25-річна медикня-добровлиця загинула 29 травня 2024 року на Харківському напрямку. Ірина переймалась питаннями вшанування пам'яті, вона говорила, що нашій державі потрібна стратегія меморіалізації. Водночас у розмові з ініціаторами вона ставила наріжне питання: *«Нація формує пам'ять — чи пам'ять формує націю?»*. За словами співзасновниці організації «Вшануй» (Moment of honor) Катерини Даценко, Чека схилилась до останнього, і в організації зараз

докладають багато зусиль до поширення новітніх методів пам'яті, аби сформувати новий, НЕрадянський спосіб пам'ятання.

Ми зараз працюємо над тим, щоб створити пам'ять, яка сформує націю, — каже Катерина ГРУНТУ.

«Коли ми збираємо нові кейси пам'ятання, практики особистої пам'яті, ці ж самі стипендії, забіги, книги, кав'ярні, книгарні, — будь-що, що людина здатна зробити, щоб зберегти пам'ять про свою людину, — фактично таким чином ми формуємо нашу націю і те, якими ми є», — говорить Катерина.

Ініціатива полягає в тому, щоб зупинитись на хвилину щодня о 9:00, хай де б ви були — вдома, на вулиці, у школі, офісі, метро — і присвятити хвилину свого часу, аби мовчки згадати. Це — акт особистої присутності, який почався з того, що госпітальєрка збрала навколо ідеї хвилини мовчання однодумців.

«Фактично з Іри це все і почалося. В мене були якісь думки, я ходила до різних людей, до міністерств, громадських активістів, ветеранських спільнот, але цілісно і структуровано це придумала Іра, збрала нас усіх і почала діяти. Іра хотіла, щоб це була команда, яка працює не тільки з хвилиною мовчання, а й із темою пам'яті», — згадує Катерина.

«Хвилину мовчання» (ви можете чути також назви «Хвилина честі» або «Хвилина подяки»), але в Указі президента сформульована саме така назва) вже підтримали сотні організацій, міст, шкіл і волонтерських спільнот. Організатори хочуть, аби люди відчували, що хвилина мовчання — це момент, коли ти розумієш, що вся країна стає твоїм простором пам'яті. Водночас Катерина наголошує: пам'ять може не бути сумною.

«Загибель людини – це завжди трагедія, і ми не маємо права відвертатися від цього болю. Але водночас пам'ять не мусить бути лише сумною. Вона може бути про світло, про силу, про мрії тих, кого ми втратили. І коли ми згадуємо, ми не просто сумуємо, ми продовжуємо. Те, що було важливим для них. Те, що важливо тепер для нас. Ми так рідко до цього часу в принципі говорили про смерть: що вона означає, як її відчувати, як її бачити... Маленькою дією, але національного масштабу, ми порушуємо питання, яким чином ми пам'ятаємо, що ми пам'ятаємо, кого ми пам'ятаємо, чи потрібні нам загальнонаціональні ритуали», — говорить співзасновниця організації.

«Вшануй» сформувались на основі спільних цінностей, думок і прагнень, які заклала Ірина Цибух, але зараз організація розширилася і працює над створенням гайдів для **бізнесу, міст** і громадян, просуванням рішень про хвилину мовчання на рівні держави, співпрацею з **міністерствами** тощо.

Пам'ять не завжди проявляється лише у вигляді подій чи проєктів. Іноді вона зберігається навіть у тому, як працює команда: у рішеннях, які приймають щодня, у принципах, яких дотримуються навіть тоді, коли ніхто не бачить. Львівська сім'я проєктів «Гармаш» об'єднала п'ять **бізнесів**, які створив Дмитро «Гармаш» Пашук. Зі слів Олександри Ткач — менеджерки комунікацій та партнерств у проєктах — їхня команда працює саме так.

Читайте також: В песне «Пливе кача» содержится исторический код нации

«Ми намагаємося розказати про наші проєкти, про Дмитра, про цінності, які він тут заклав. І найцінніше — це люди, які говорять: "Ми не були знайомі, але я чітко відчуваю, ніби були". Отже, нам вдалося зробити нашу роботу, ми донесли основний меседж. Мене це безмежно тішить», — говорить ГРУНТУ Олександра.

Засновник бізнесів Дмитро Пашук був військовослужбовцем Сил спеціальних операцій ЗСУ. Він загинув на фронті 11 березня 2023 року. Протягом перших днів до «Плаву» — першого і культового закладу, заснованого Дмитром, — приходили відвідувачі, що вже стали частиною спільноти, залишали свічки, квіти та просили попри все продовжувати справу «Гармаша». Згодом, з дозволу рідних хлопця, заклад знову відкрили. А вже через два місяці відкрилось міське кафе «Республіка Саду», яке Дмитро готував до запуску перед своєю загибеллю, але не встиг.

Після цього спільнота сім'ї «Гармаш» продовжує справу засновника і допомагає його побратимам. Люди, які є частиною проєкту, організують благодійні заходи, запускають нові страви, а виручені гроші перераховують на військо. Щороку на день народження захисника та в роковини його загибелі вони проводять збори пам'яті, спеціальні події на його честь та медійний «звіт» перед Дмитром. Зі слів Олександри люди, які щороку приєднуються до подій, — це свідома українська молодь. Серед них багато пластунів, адже сам Гармаш належав до «Пласту», багато випускників Української академії лідерства, студентів Українського католицького університету. Найбільша мотивація продовжувати, за словами Олександри, — це відгук у людях.

«У нас на вході в кожному закладі висить інформація про Діму, його фотографії, — каже вона. — Ми цим ділимося. У нас кожен член команди може розказати його історію та чому для нас це важливо. І потім люди ішуть, що вони не знали цього раніше, але тепер є відчуття чогось суперрідного. Для мене це справді магія, команду це мотивує не зупинятися і робити ще більше заходів й інформаційних кампаній».

Ці та багато інших подібних історій об'єднує свідомий вибір: вшанувати подвиг близької людини діями, аби те, що надихало загиблого, отримало новий подих і відгукнулося іншим. Так частинка близької людини продовжує жити у цьому світі.

Наші співрозмовниці впевнені: історії полеглих героїв мають перш за все резонувати. Різними словами це згадували у бесідах з ГРУНТОМ усі, а Олександра Ткач з досвіду пам'ятування в бізнесі каже: «Якщо ми говоримо на рівні наших маленьких бізнесів чи на рівні держави, ці історії мають надихати. Я впевнена, що в кожного героя та героїні України є унікальні сторони й історії, якими можна поділитися і зробити це натхненням. Дуже хочеться, щоб це саме так і подавалося».

Державі потрібно реагувати на нові виклики, пов'язані із запитом суспільства на гідну пам'ять для тих, хто загинув за Україну. То який вигляд матиме пам'ять майбутнього?

Дерадянізація політик пам'яті в Україні

Україна, як і весь пострадянський простір, травмована досвідом «пам'ятання» після Другої світової. Радянська влада намагалася знецінити особисту жертву людини. Реальних героїв замінювали схваленими партією літературними персонажами. Культура пам'яті переважно була знеособлена — «воїни-визволителі», «безіменні солдати», виліті в бронзі. З такими образами людям важко себе проасоціювати, а отже, пам'ять стає чимось відчуженим, далеким і не своїм.

Олександрі Луцак 22 роки, вона народилася у Криму через 12 років після набуття Україною незалежності. Саша згадує, що в дитинстві вся практика пам'яті про події війни будувалась в абстракціях. На 9 травня учнів її школи виводили до ветеранів, але, зі слів дівчини, це все одно було безлико.

«Не було цих звичайних історій, в яких я могла провести паралель до себе: “У моєму віці вони вже залишилися без батьків, або їм треба було тікати”. Тобто не було можливості осягнути своїм тогочасним розумом, що це таке, і чому мені це важливо пам'ятати», — каже Саша.

Зараз Олександра сама створює культуру пам'яті, що має прояв особистості з її характером, принципами, способом жартувати. У неї є брат, який ходить у школу, і сестра, що вчиться в коледжі. Саша каже: її дуже тишить, що у школі зараз щодня діти зупиняються на хвилину мовчання, а її сестра сама просуває потребу меморіалізації в коледжі. На думку Олександри, дітям потрібно доносити особисті історії і показувати культуру пам'яті зі школи, але недоцільно робити це «в лоб» або знеособлено.

«Треба підбирати такі інструменти, які допоможуть дітям зрозуміти, що це таке — пам'ять. Не просто казати “дивіться, пам'ять — це важливо, тому пам'ятайте, і щоб в майбутньому такого не повторилося”, умовно. Треба підбирати інструменти, у яких діти можуть це дослідити на своєму рівні розуміння, і зробити ці висновки самостійно. Як? Так само — події, знайомства з людьми», — пояснює Саша.

Леся Гасиджак, генеральна директорка Національного музею Голодомору-геноциду, впевнена: одна з найглибших трансформацій, яку нині переживає українське суспільство — це поступовий, але невідворотний відхід від радянської моделі пам'ятання. Ця модель тріщить по швах — не через декомунізацію як бюрократичний процес, а тому, що вона просто більше не працює.

Читайте також: **Як у 1918 році у Києві створювали пантеон українських героїв**

Хоча в процесі декомунізації змінені меморіальні таблички й демонтовані пам'ятники, сам підхід до вшанування ще довго залишався сталим. Наша співрозмовниця каже: зміна парадигми пам'яті почалась нещодавно — і не лише в державі, а й у головах.

«Культура пам'яті, яка існувала довгий час, — ми так любимо казати “в радянській час”, але вона 30 років незалежності України існувала, — набуває людських форм, уособлюється. Вона наповнюється іменами, прізвищами, конкретними історіями про людей: чим вони займалися до війни, де служили», — каже гендиректорка Національного музею Голодомору.

Але попри цю зміну держава часто лишається осторонь. Ініціативи змінюють мову пам'яті, спільноти формують нову етику вшанування, а от вертикальні інституції або не встигають за цими процесами, або продовжують діяти за інерцією минулого.

Брак комунікації та вертикальних зв'язків: що не так із політикою пам'ятання у державі

Попри те, що культура пам'яті в Україні модернізується знизу — через ініціативи, спільноти, персональні історії, — на державному рівні, зі слів наших співрозмовниць, ці зміни не мають достатньої підтримки. Люди, які взялися за справу вшанування загиблих, стикаються з байдужістю відповідальних на рівні держави і з відсутністю системності. Бракує і якісного діалогу.

Проблема не так у браку грошей у бюджеті, як у відсутності мови, якою влада звертається до громадян, щоб говорити про пам'ять. Про особисту, подієву, історичну. Про сучасну війну — і про попередні.

Саша Луцак, яка створила ініціативу в пам'ять про Костянтина Юзвюка, говорить про власні спостереження меморіалізації на рівні міст та взаємодії з місцевою владою: *«Мені не вистачає комунікації, в першу чергу, про пам'ять загалом, що це важливо. І пам'ять дуже різна, і особиста, і подієва. І не тільки про цю війну — багато що нам треба пам'ятати. Бракує сприяння або пропозицій від самої влади, а не від родин, щодо вшанування пам'яті».*

Наша співрозмовниця говорить, що навіть там, де з'являються символічні прояви вшанування (стенди, алеї, дошки пам'яті), вони часто виконані без любові й смаку, а отже, не відгукуються людям.

«Добре, що це [дошки пам'яті, - ред.] є, але воно часто настільки погано виглядає. Це видно навіть з дизайну. Чому не знайти дизайнера, який може це гарно оформити? Це ж не просто якесь оголошення концерту. Це ж дуже важливо. У мене відчуття загальної відсутності якісного дослідження [способів меморіалізації, - ред.]. Є відчуття, що люди зробили або нашвидкоруч, або аби було.

У нас є великий запит на те, щоб було по-іншому, щоб це було глибше, якісніше і мало сенс, — говорить Саша Луцак.

НОВИНИ ПАРТНЕРІВ

РЕКЛАМА

Ініціативи з громадського сектору вже показують, як це може працювати: із повагою, увагою до деталей, із опорою на цінності, а не шаблони.

«Державі треба повчитись у громадянського суспільства і переймати найкращий досвід», — говорить у розмові з ГРУНТом Марина Петриченко.

Читайте також: **Як у світі зберігають пам'ять про полеглих героїв. Традиції військових поховань Європи та Америки**

На її думку, було б дуже круто, якби держава брала приклад із таких громадських організацій, як «Вшануй» або платформа Memory of Heroes. Окрім розміщення інформації про полеглих воїнів, вони також готують розширені сюжети. *«Тому що за кожною цією табличкою, за кожною фотографією й іменем — ціле життя людини. Цікаве життя людини, важливе життя людини», — каже Марина.* Вона впевнена, що є велика потреба і запит у людей на історії захисників. І не лише про їхні звитяги, а і про цивільне життя до війни. Бо це насамперед історія людей, які жили звичайним життям і не планували опинитись на фронті, а не історія «народжених для війни».

Навіть попри критику формалізму та байдужості, співрозмовники визнають: держава все ж дещо робить. Проблема не у відсутності дій, а в тому, що ці дії рідко мають тривалу цінність або людський вимір. Меморіальні сайти при міських адміністраціях — одна з таких спроб. Але за нею не завжди стоїть розуміння, як працює пам'ять.

«Наприклад, у КМДА є такий сайт. [...] Це ви поставили галочку для родини, ну, і що далі? Які подальші плани і реальні дії з меморіалізації?» — каже Марина. Це не відсутність інструментів, а відсутність сенсу в їх використанні. І саме це суспільство пропонує змінити.

Леся Гасиджак переконана: між державою і суспільством має бути співпраця, але саме держава має відповідати за поле національної пам'яті — наприклад, за створення Національного військового кладовища. І якщо там зараз бачимо проблеми, то це привід тиснути, аби змусити державу бути дієвою.

«Держава не може виконати функції громадянського суспільства, а суспільство не завжди може виконувати функції держави. Наприклад, Національне меморіальне військове кладовище, довкола якого є катастрофічна ситуація. Ми бачимо притому суспільство і не дуже притому державу в цих історіях з конкурсами, тендерами, виконавцями. Але громадянське суспільство ніколи таку функцію держави не виконає. Те, що має статус національного — це функція держави», — пояснює Леся Гасиджак.

Будівництво Національного військового меморіального кладовища на Київщині, яке мало б стати символом вшанування загиблих захисників, опинилось у центрі скандалу через непрозорий тендер. Його переможцем став консорціум із сумнівною репутацією, до складу якого входять компанії, пов'язані з підсанкційним бізнесменом Вадимом Ермолаєвим. Крім того, обрана ділянка в Гатненській громаді викликає суперечки: місцеві мешканці почали протестувати, а експерти — говорити про ризик підтоплення і незаконне вирубування лісу.

Також невдоволені проектом люди, що фахово вивчали досвіди побудови меморіальних кладовищ. Журналістка й відеоблогерка Дарка Гірна, яка досліджує тему історичної пам'яті, звертає увагу на естетичний бік національного військового цвинтаря: сірий граніт на меморіалах, асфальтний вигляд та зернистість каменю, через який складно прочитати імена наших героїв. Скандали підривають довіру до проекту, що мав би стати простором національної пам'яті й гідності.

Читайте також: **Україна має древні традиції поховання воїнів. Як це було і як впливає на вшанування полеглих сьогодні**

Леся Гасиджак звертає увагу на інституційні слабкості держави — наприклад, мізерний кадровий ресурс профільних інституцій: *«Інститут національної пам'яті в Польщі — це понад дві тисячі людей. В Україні — 30. Якщо відняти прибиральницю і бухгалтера, то лишається мало тих, хто може фахово допомагати суспільству пам'ятати».*

Український інститут національної пам'яті (УІНП) — це центральний орган виконавчої влади, який відповідає за втілення державної політики у сфері збереження та відновлення національної пам'яті. Серед обов'язків УІНП — вивчення й популяризація історії українського державотворення й визвольної боротьби; увічнення пам'яті про учасників визвольного руху, жертв Голодоморів, політичних репресій, а також полеглих за незалежність України; протидія історичним міфам і поширення правдивої інформації про минуле; розробка законодавчих ініціатив, контроль за виконанням законодавства у сфері національної пам'яті тощо. Щоб виконувати всі ці функції, напевно чи достатньо тридцяти людей.

Коли бракує грошей, людей і стратегічного бачення, навіть найважливіші ініціативи залишаються деклараціями. Інституції, що мали б очолювати процес формування культури пам'яті, часто фізично не здатні виконувати свої функції повноцінно. І це ставить під загрозу не лише їхню ефективність, а й саму ідею державної пам'яті як сфери відповідальності, а не випадкових зусиль. Якщо пам'ять про загиблих покладена переважно на плечі волонтерів, родин і громад, то чи виконує держава свою частину суспільного договору про пам'ять?

Після розмов із тими, хто формує нову культуру пам'яті на місцях, і тими, хто офіційно відповідає за неї на рівні держави, стає очевидним: нам не потрібна конкуренція між цими двома світами. Справедливе вшанування — це не виключно ініціатива знизу і не лише справа інституцій. Це діалог, у якому кожен має свою відповідальність.

Ініціативи родин, побратимів, друзів загиблих здатні створювати живу, щирі й змістовну пам'ять. Але без належної технічної, фінансової, кадрової підтримки з боку держави їм часто доводиться працювати всупереч обставинам. Натомість державні установи — такі як Інститут національної пам'яті — не мають ресурсу бути

ефективними самотужки.

Найпростіше і наймудріше рішення, яке ми почули в цій розмові, — об'єднати ці зусилля. Низові ініціативи — з енергією, змістом і запитом. Держава — з інституційним полем, інфраструктурою і правовими рамками. І тоді пам'ять не буде ані хаотичною, ані формальною. Вона стане сильною, людською — і, зрештою, такою, яку ми самі обираємо творити. *Пізніше ми також опублікуємо окремі матеріали з наших розмов із героїнями цього матеріалу в **Instagram**. Тож, якщо вам цікава тема меморіалізації — підпишіться та слідкуйте. Якщо ви хочете запропонувати тему про меморіалізацію або нову культуру пам'яті в Україні для наступного випуску — звертайтеся в телеграм **@honcharilla**.*

Дарія Гончар, опубліковано у виданні ГРУНТ

Читайте також:

- **Герої нашого часу. Як українські шведи пережили російську окупацію Херсонщини**
- **Доведеться воювати. Письменник Сайгон: "Свій страх і тривожні відчуття можна конвертувати у щось більш конструктивне"**
- **"Білі янголи" що допомагають людям біля лінії розмежування в Авдіївці**
- **Три історії про людяність українців під час війни: «Якщо ми виідемо, хто допомагатиме німеччинею?»**
- **Марія Берлінська: Українське суспільство зараз — про свободу**
- **10 історій про людяність українців: "Трохи світла, трохи тепла"**
- **Українці витримають і цей іспит, бо сьогодні Господь носить форму ЗСУ**

Share 0

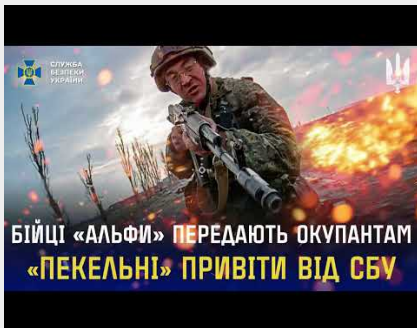
Читайте «Аргумент» в **Facebook** и **Twitter**

Если вы заметили ошибку, выделите ее мышкой и нажмите **Ctrl+Enter**.

Коментарі

ВІДЕО

Воїни «Альфи» СБУ — ТОП-1 серед підрозділів Сил оборони за результатами бойової роботи у квітні

Про що не можна було жартувати в СРСР

HEAVY SHOT, VAMPIRE, NEMESIS: як «Баба Яга» б'є ок*пантів

[Головна](#) [Про сайт](#) [Опитування](#)

© 2011 «АРГУМЕНТ»

Републікація матеріалів: для інтернет-видань обов'язковим є пряме гіперпосилання, для друкованих видань – за запитом через електронну пошту. **Посилання або гіперпосилання повинні бути розташовані при використанні тексту - на початку використовуваної інформації, при використанні графічної інформації - безпосередньо під об'єктом запозичення.** При републікації в електронних виданнях у кожному разі використання вставляти гіперпосилання на головну сторінку сайту **argumentua.com** та на сторінку розміщення відповідного матеріалу. За будь-якого використання матеріалів не допускається зміна оригінального тексту. Скорочення або перекомпонування частин матеріалу допускається, але тільки в тій мірі, якою це не призводить до спотворення його сенсу.

Редакція не несе відповідальності за достовірність рекламних оголошень, розміщених на сайті, а також за вміст веб-сайтів, на які дано гіперпосилання.

Контакт: uargumentum@gmail.com